

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ'NDEKİ İNSAN KAVRAMININ MÜPHEMLİĞİ VE MUĞLAKLIĞI ÜZERİNE*

Taşkırner KETENCİ**

20. yüzyıl çok ilginç bir çağ oldu. Her on yılda bir bildiğimiz dünyanın alt üst olduğunu gördük. 1914'te birinci dünya savaşı başladı, 29'da büyük kriz, 38'de ikinci büyük savaş, 50'lerde soğuk savaş, televizyon, basın, telefon, basının yükselişi, Vietnam, Kore, Afganistan savaşları, bilgisayar, postmodern canlı yayın körfez savaşları, internet, pornografi... Bütün bu karmaşa içinde moda olarak inanılan her şeyin değerini yitirdiğini, yerine başka bir şeylerin yerleştiğini, sonra onların da değerden düştüğünü gördük. Anlam ve değer taşıyan hiçbir şey kalmadı gibi görünüyor. Nietzsche'nin Nachlass'ında söylediği "nihilizm kapının önünde dikiliyor" sözü doğrulanıyor gibi. Siyasi tarih bunu doğrulaması bile, çocuk pornografisinden alınan hazzın yıllık ederinin 10. milyar dolara yaklaşması nihilizmin hemen her evin penceresinden, kapı altlarından sızmasının delili sayılmalı.

20. yüzyıla damgasını vuran en önemli olgulardan birisi, dünyamızın insanlık tarihinde belki de en büyük vahşetlere –toplu katliamlara, soykırımlara, akla hayale gelmedik işkencelere– bu yüzyılda tanık olmasıdır. Bir diğer olgu da, insanlık açısından en önemli başarılarından biri olarak nitelendirilebilecek bir başarıya yine bu yüzyılda imza atılmış olmasıdır. Bu başarı insan türünün üyeleri olarak bütün insanların sahip olduğu düşünülen "insan hakları"-nın uluslararası bir belgeyle –*Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesiyle*– ilân edilmesidir.

Yirminci yüzyılı tanımlamakta kullanılacak daha pek çok olay ve kavram bulunabilir. Bunca çeşitli seçenekler içinden hangisinin ya da hangilerinin yirminci yüzyılı tanımlamakta kullanılacağına karar verebilmek bugünden zor. Fakat yirminci yüzyılda, çoğu zaman sözde kalsa bile, pek çok devlet tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi eğer bu hızda sadece sözde kalmaya devam etmezse, gelecek yüzyıllarda insan olmanın içeriğinin doldurulmasında önemli bir mihenk taşı olacak gibi görünüyor. Çağımıza özgü olan ve pek çok alanda kendini gösteren moda olan şeylerin süratle gözden düşmesi olgusunun insan hakları için de geçerli olmamasını dileyelim. Çünkü Evrensel Bildirge ile insanlık tarihinde ilk kez bütün insanlığı kapsayacak şekilde ortaklaşa normlar getirilmeye çalışılıyor, "insanlık ailesinin tüm üyelerinin sahip olduğu onurun, eşit ve devredilmez hakların tanınması, dünyada özgürlüğün, adaletin ve barışın temeli" olarak görülüyor. Eğer İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde dile getirilen hakların korunmasına yönelik istemler uluslararası politikanın

* Bu çalışmada Nermin Yavral-Gedik tarafından hazırlanan Yüksek Lisans Tezinden geniş ölçüde yararlandım. Kendisine bu güzel çalışmasından dolayı teşekkür ederim. Yavral-Gedik, Nermin, *Felsefe Açısından Temel İnsan Hakları Belgeleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1999 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

** Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

görmezden gelme marjlarına terkedilmezler ise, 21. yüzyılda insan haklarının politikacılar tarafından şu veya bu amaçla ancak ihtiyaç duyulduğunda kullanılan siyasi bir araç olmaktan çıkacağını umabiliriz.

*

Bu çalışmada, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde dile getirilen insan idesine ilişkin eleştirel bir okuma gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu eleştirel okumada Bildirgedeki dil-sel bir kullanım nesnesi olarak insandan anlaşılan şeye odaklanılacaktır.

*

Çalışmanın başlığında dile getirilen durumun bir benzerini Tevrat'ta da görebiliriz. Tevrat'ta Rab nesnelere adını veren ve nesnelere adlarını verendir. Rab ağaca bakar ve 'senin adın ağaç olsun' der. Adem'i Tanrı karşısında zayıf kılan da nesnelere adını bilememesidir. Yine, bilinir ki, Adem bilgi ağacının yasaklanmış meyvesini yediğinde Tanrı'nın kendisine söylemediği adları, söz gelişi utanmanın adını bilir. *Adem* adının *Adem* olduğunu bilir. Çünkü Rab kendisine öyle seslenmektedir. Ama *Adem* kendisine aynı zamanda *insan* da dendiğini yasak ağacın meyvesini yemeden önce de biliyor muydu? Adem, insan ve Adem olarak kendisine aynı zamanda "*mahluk*" da, "cennetin yurttaşı" da denebileceğini yasak meyveden mi öğrenmiştir acaba? Tevrat'ın Yaradılış bölümünde Adem'in adlarına ilişkin olarak karşımıza çıkan bu belirsizlikler Evrensel Bildirge için de geçerlidir. Felsefe tarihi açısından da "insan" kavramı hakkındaki sıkıntılar olduğu neredeyse en baştan bu yana bilinen bir şeydir. Örneğin Aristoteles'in Metafizik'te Platon'un idealer ve tek tek nesnelere arasında var olduğunu düşündüğü ilişki biçimlerine ilişkin eleştirisinde dile getirdiği "üçüncü insan" kanıtlanması bu sorunun varlığının bilindiğinin açık bir kanıtıdır¹.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin dayandığı, haklarını korumaya kalktığı "insan" kavramının ele avuca gelmezliğini anlatmaya çalışılırken, aynı zamanda "**insan**" kavram hakkında temellendirilmiş belirlemeler yapmanın son derece güç olduğu da bir olgudur. Bu anlamda, *belirlemeler yapılmaya gelmezlik* olgusunu karşılamak üzere "**müphemlik**"² sözcüğünü kullanıyorum. Diğer yandan da insan kavramının bu ele avuca gelmezliği yanında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde insan kavramının *kavramın içeriğini kavramayı zorlaştıran bir biçimde kullanıldığını* düşünüyorum. Bu ikinci anlamın karşılığı olarak ise **muğlaklık** sözcüğü daha uygun düşüyor. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki insan kavramının muğlaklığı insan kavramının kültürel çağrışımlarla işlenmesine, diğer yandan da dilin günlük –teknik olmayan- kullanımının metne taşınmasına bağlıdır. Bu çalışmada bu nedenle insan kavramının salt bir kavram olarak farklı içerimleri ile kavramın Evrensel Bildirge metnindeki kullanımları arasındaki kopukluklara işaret edilmeye çalışılacaktır³. Böylelikle Ev-

1 **Metafizik 990b 15-20**

2 *İngilizce'deki ambivalence* sözcüğünün karşılığı olarak.

3 *İnsan hakkındaki her belirleme aynı zamanda belirlemeyi yapan hakkında da belirlemeler yapabilmemize olanak tanır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin insan hakkında yaptığı belirlemeler, aynı zamanda bildirgeyi hazırlayanların "insan" kavramından ne anladıklarını da gösterir. Hatta bu kavram yine*

rensel Bildirgedeki insan idesinin kavramdan bağımsız kullanımlarının kendini ele verdiği **müphemliğin ve muğlaklığın** açık hale getirebileceğini gösterebileceğimi umut ediyorum.

*

Hukuksal metinler kaleme alınırken mümkün olduğunca çok anlamlılıktan arındırılmış, anlam karmaşası yaratmayan metinler oluşturulması temel esaslardan biridir. Bu nedenle yasa metinleri, tüzükler, yönetmelikler... kaleme alınırken her bir sözcük özenle seçilmeye çalışılır⁴. Hukuk dili tek-anlamlı (Almanca'daki karşılığı: einsinnige) olduğu savındadır. Ama yine de, bütün bu çabalara rağmen hukukta yasa metninin yorumu, hukuksal hermeneutik, asli bir öğedir. Yazınsal metinlerde ise çok anlamlılık yazınsal metnin doğası gereğidir. Öyle ki, sözcüklerin anlamları tarih içinde değiştiğinde, metinler artık yazarın niyetlerinden (Umberto Eco'nun kavramıyla "örnek yazar"dan) bağımsız olarak kendi anlamlarını geliştirmeye başlarlar. Evrensel Bildirge, hukuksal bir metin olmamakla birlikte, uluslararası bağlayıcılığı olan bir kök-metin olarak artık hukuk diline ait bir metindir. Bu bakımdan mümkün olduğunca çok anlamlılıktan arındırılmış bir metin olması beklenir.

Bildirgenin insan kavramındaki **muğlaklığın** ilk kaynağı düpedüz dilsel, **nesne yitiminden kaynaklanan bir yanlışlıktır**:⁵

Evrensel Bildirge'de

1. Madde şöyle söyler: "**Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır, birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.**

İlkin, Bildirge'nin birinci maddesinde üç ayrı önerme ve birbirinden ayrı karaktere sahip üç ayrı tümce vardır.

Bütün insanların özgür, onur ve haklar bakımından eşit oldukları ve akıl ve vicdana sahip oldukları, insanların kendilerine ilişkin bir kabulüdür. 1. madde her ne kadar iki cümleden oluşsa da orada 3 cümle vardır. 1. maddede yer alan "akıl ve vicdanla donatılmışlardır" cümlesi –yani ikinci cümle– merkezi bir cümle konumundadır. Hem birinci cümleyi –"insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar" cümlesini– temellendirir, hem

bildirge içerisinden bakıldığında bildirgedeki hakların da temellendirildiği yerdir. Dilthey'in işaret ettiği Hermeneutik bir noktadır burası.

4 *Hukuksal metinler yazınsal metinlerden farklı bir karakterdedir. Hukuksal metinler yazın metinlerinde okurun imgelemle tamamlanmasını bekleyen boşluklardan arındırılmış metinlerdir. Söz gelişi, yazınsal metinlerde nesnelere ya da sahneler tam olarak anlatılmaz. Bu anlatılamaz bir şeydir de aynı zamanda Bir yolcu bir trene biner ve gider. Ama trenin rengi, vagonları, kaç yaşında olduğu, pencerelerinin biçimi,... eksiksiz bir biçimde anlatılmaz. Bu detaylar metnin hızını ve ritmini belirler. Buna karşılık hukuksal metinlerde, eğer gerekirse her bir öge bütün unsurlarıyla açıklanmaya, eksik-boşluk bırakılmamaya çalışılır. Hukuksal metinler bu nedenle hızlılık öğesinden de arındırılmış, mümkün olduğunca ağır bir ritimle ilerleyen metinlerdir.*

5 *Bu çalışmada Maltepe Üniversitesi İnsan Hakları Kürsüsü'nde yapılan çeviri esas alınacaktır. Bkz: <http://humanrights.maltepe.edu.tr/sites/default/files/files/%C4%B0NSAN%20HAKLARI%20EVRENSEL%20B%4%B0LD%4%B0RGES%4%B0.pdf>*

de üçüncü cümlelerin –“birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar” cümlesinin– sonuç olarak çıkmasını sağlar. İkinci cümlede insanın yapısına ilişkin bir bilgi dile getirilmeye çalışılmakta, insanın ayırt edici özelliğinin onun akıl ve vicdanla donatılmış olması olduğu söylenmektedir. Üçüncü cümledeki eylemeye ilişkin gereklilik de insanın akıl ve vicdandan oluşmuş yapısından türetilmiş bir gerekliliktir.

Oysa bildirgenin giriş kısmında “İnsan hakları neden korunmalıdır?” sorusu yanıtlanmaya çalışılırken insan kurduğu ilişkilerde “barbarca eylemler”, “korku ve yoksunluk”, “zorbalık ve baskı” yaratan bir canlı türü olarak betimlenir. Evrensel Bildirge’de dile getirilen insan hakları *insanların* yeniden bu duruma düşmemesinin önlemi, güvencesi olarak görülmektedir. Şimdi sorulması gereken soru şudur: böylesi, İkinci Dünya Savaşı’na götüren ve savaşta uygulanan fillerin kaynağında akıl ve vicdan sahibi bir varlık olarak insanın yeri nedir? Dolayısıyla *insan* akıl ve vicdan sahibi olduğu için bir yandan hakları olan bir varlık olarak görülürken, aynı “*insan*” bu kez de akıl ve vicdan sahibi olduğuna göre, böylesi haklara sahip bir varlık olduğumuzu hatırlamamızı sağlayan fiillerin sahibi, kaynağı olmaktadır. Akıl ve vicdan bir yandan akıldışı ve insanlık vicdanını yaralayan fiillerin kaynağı olurken, diğer yandan da kardeşliğin temellendirildiği yer olmaktadır. Giriş bölümünde insan haklarının korunması gerekliliği sanki insanların sorumlu olmadığı bir durumun sonucunda insanların duruma müdahalesi gibi görünmektedir.

Giriş bölümünde *tarihsel*, reel bir varlık olarak “insanlar”dan söz edilirken, birinci madde insandan, tarih *dışı bir varlık olarak insandan* söz etmektedir. Bu iki nesnenin aynı türden olmadığı, birinin, insanlar hakkındaki bilginin realite bilgisinin olanaklı olmasına dayandığı, diğerinin ise Platon’dan beri bildiğimiz bir şey olarak kavramın bilgisinin olanağına dayandığı gözden kaçırılmaktadır. Dolayısıyla giriş bölümünde insanın değerinin bilgisine değil, yaşanmış, istenmeyen bir şeye/şeylere ve özlenen bir şeye/şeylere dayanıldığını görüyoruz. Oysa birinci madde insan türü, *-insan idesi-* hakkında bir belirlemeden bir gereklilik çıkarmaktadır.

Buradaki durumda giriş bölümü ile birinci maddenin aynı nesneye bakılarak kaleme alınmadığı söylenebilir. Bu, örneklerini pek çok alanda görebileceğimiz nesnenin yitilmesi olgusunun bir örneğidir.

1. maddeyle ortaya konmak istenenin daha iyi anlaşılması açısından *Bildirgenin* taslak metninin hazırlanması sırasında 1. madde üzerine yapılan tartışmalara –taslak metninin hazırlanması sırasında üzerinde en çok tartışılan madde 1. madde olmuştur– kısaca yer vermek, yerinde olacaktır. 1. maddeye ilişkin ilk taslak şöyledir: “**Tüm insanlar kardeşler. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır ve tek bir ailenin üyeleridir. Bu yüzden özgürdürler ve eşit onura ve haklara sahiptirler**”. Bu ilk taslağı Cassin hazırlamakla birlikte “akılla donatılmışlardır” ifadesi Lübnanlı Komisyon üyesi Malik, “ve vicdanla” ifadesi ise Çinli Komisyon üyesi Chang tarafından eklenmiştir⁶. Akıl ve vicdan insanı hayvan ayıran özel-

6 Lindholm 1992: 33 (Aktaran: Yavlal-Gedik 1999)

likleri ifade etmeyi amaçlar⁷.

Bildirgeyi hazırlayanlar, insanın tür olarak hayvandan farklı olduğunu, bunun açık seçik, tartışmaya gereksiz bir şey olduğunu kabul etmektedirler ama sahi bu akıl ve vicdan denilen şey de nedir? Akıl ve vicdan sözcüklerini de ‘insan hayvan değildir’ önermesinde olduğu gibi, aynı şekilde, *açık seçik* bilinen şeyler olarak kabul edebilir miyiz sahi? Akıl ve vicdan sözcükleri sahi bütün dillerde aynı şeyleri mi imlemektedirler ki, insan “akıl ve vicdan sahibidir” denilince her okuyan hep aynı şeyi anlasın? Bu anlamda Evrensel Bildirge’nin dili kültürlerden bağımsız mıdır?

Bildirgenin dili özellikle Batılı ya da Doğulu yaklaşımdan kaçınılmaya çalışılmış olmakla birlikte sahiden bu başarılı olmuş midir? Olanaklı olduğunca kültürel göndermelerden arındırılmış bir metin ortaya konuşmaya çalışılmıştır. Ama metin bu haliyle özellikle ilk cümleden olmak üzere kültürel etkiler taşır.

Bütün insanların özgür olduğunu, onur ve haklar bakımından eşit doğduğunu söyleyen ilk önerme dinsel değil, felsefi kaynakları olan bir önermedir. İkinci önerme ise, bir kabul dile getirir ve bu ilk cümleyle beraber insanların birbirine kardeşçe davranması gerekliliğinin kaynağı olarak görülmektedir. Bildirge “akıl ve vicdan” sözcüklerinin bütün dillerde aynı anlama geldiğini, okuyan herkesin aynı şeyi anlamasını beklemektedir. Bildirgenin yazım aşamaları hakkında yazılan dokümanter kitaplarda “akıl” sözcüğünün bildirgeye Batılı komisyon üyeleri tarafından eklendiğini, buna karşılık “vicdan” sözcüğünün ise doğulu Çinli⁸ komisyon üyesi tarafından eklendiğini biliyoruz. Maliki Lübnanlı olmakla birlikte komisyonda Batı düşüncesini temsil eder bir konumdadır. İki farklı dildeki anlam farklılığına dikkatinizi çekmek isterim. Akıl sözcüğü Arapça etimolojisine bakıldığında develerin ayağına vurulan pranganın adıdır. Bu anlamda sınırın içinde kalma talebini dile getirir. Buna karşılık Almanca’daki Vernunft vernehen fiilinden gelir. Bütünü kavramak anlamına gelir. Kant’ın Saf Akılın Eleştirisi’nde Vernunft’a bütünsellik fikirleri olarak ide-ler üretme işlevi yüklemesinin arkasında bu dilsel-kültürel yönlendirme yatar.

Benzeri bir sıkıntı birinci maddede geçen *vicdan* sözcüğünde de mevcuttur. Vicdan, dilimizde **vd** kökünden gelerek, salt duygusal bir yaşantıya teslim olma anlamı taşır. Buna karşılık vicdan olarak Türkçe’ye çevirdiğimiz sözcüğün Latincesi “conscientia”,dır birebir çevrilirse Almanca’daki “Mit-Wissen” yani birlikte bilmek demektir. Sözcük Latinceye Yunanca *syneidêsis*-Begriff kavramının çevirisi olarak girmiştir. Sözcük birlikte bilmek, aynı şeyi bilmek gibi bir anlama sahiptir. Ama *conscientia* bizim *vicdan* dediğimiz sözcükle aynı şeyi söylemez. Bilgiye dayalı bir zihinsel durumu adlandırır. Oysa Vicdan dediğimiz şey bizim dilimizde bilgiyle verilmeyen, bilgiye dökülemeyeni anlatır ilkin. Sözcüğün İngilizcesi ise conscience doğrudan İngilizce bilinç (consciousness) anlamındaki sözcüğün temelini taşır

7 Lindholm 1992: 41 (Aktaran: Yavlal-Gedik 1999)

8 Çince bir sözcük olan “run”ın karşılığı olarak çevirisi “iki-adam-düşünceli” ya da günlük dilde “kendi insanlarına karşı bilinçli olma ya da sempati duyma” şeklindedir (Lindholm 1992: 46).

Buraya kadar insan hakkındaki dilin zorunlu olarak dilsel bir *muğlaklığa* dayalı bir tür *müphemlik* olduğunu göstermeye çalıştım.

Ancak Bildirge'nin dilindeki sıkıntılar ne yazık ki akıl ve vicdan sözcükleriyle insan kavramının içeriklendirildiği yanılığının gösterilmiş olmasıyla bitmiyor. Burada aynı zamanda açık bir muğlaklık, hatta dilsel bir oximorona varan bir muğlaklık olduğunu düşünüyorum. Bu noktadaki saptamaların temelinde “insan” kavramının ele alınabilme olanakları ve bu olanaklara bağlı bir **müphemlik** yatmaktadır. İnsan kavramının dilsel kullanımında birden fazla kullanım olanağı olduğunu, bu olanakların da insan kavramının içermelerine dayandığı görülüyor. Çünkü insan kavramının tek bir imlemi yoktur. Salt kavramsal açıdan, yani kültürel sınırlandırmaların dışında kavramsal olarak bakıldığında, insan sözcüğünün **ilk** insan türüne, **ikinci** olarak belirli bir toplumdaki belirsiz bir tek olarak bireye (Örneğin şu ya da bu Federal Almanya Devleti yurttaşına), grubun üyesi ya da ülkenin yurttaşı denilen şeye, üçüncü olarak da **belirli bir kişiye** (söz gelişi Angela Merkel adıyla çağrılan kişiye) ilişkin olduğunu söyleyebiliriz. Adolf insandır, Almanlar insandırlar ve Adolf'u da Almanları da insan kılan şey insan türünün üyesi olmalarıdır. Kavramın bu üç imlemi açık seçik bir şekilde birbirinden ayrılmadan kullanıldığında, yani bireyden-yurttaştan söz ederken, insan türünden ya da kişiden söz edildiğinde ortaya tam bir karmaşa çıkmaktadır. Çünkü farklı biçimlerde tarihsel olanla tarih dışı olan birbirine karışmaktadır. Bildirge böylesi karıştırmalarla doludur⁹.

Bu karıştırma insan haklarının dinsel temellendirme girişimlerinin kaynağı olduğu gibi, aynı zamanda hakların Batılı sayılmasının ve reddedilmesini savunan girişimlerin de kaynağıdır. Böyle bir iddia “Viyana İnsan Hakları Konferansı”nın, Nisan 1993te Bangkok'ta yapılan hazırlık toplantısında Asya hükümetleri tarafından da ileri sürülmüş, insan hakları standartlarının Hristiyan ya da kapitalist değerlere dayandığı, sömürgeci olduğu ve diğer ülkelere empoze edildiği” belirtilmiştir. Bu, sadece Batılı olmayan çevrelerce iddia edilmiyor, “insan haklarının evrensel geçerliliği talebinin, Batının egemenlik çabasının sinsice gizlenmesinden ibaret olduğu ... en radikal biçimde Batılı entellektüellerce savunuluyor”¹⁰

Felsefecilerin ve siyaset bilimcilerin yaptıkları birinci ikinci kuşak haklar sınıflandırması da aslında bu karmaşayı aydınlatmaya yöneliktir. İnsan türünün haklarının bireyde mi kişide mi korunduğuna ilişkin bir ayrımdır bu.

Acaba ileri sürüldüğü gibi insan hakları evrensel ilkeler değil de sadece Batı kültürüne ait bazı değerler midir? İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin haklarını korumaya çalıştığı bu insan kimdir sahi?

Bu düşüncenin arkasında evrensel bildirgedeki insan idesinin müphemliği bulunur. tür olarak insan hakkındaki bilgilerle, tarihsel ve dolayısıyla toplumsal bilgiler bir arada, ayrımları bilinçli olarak dile getirilmediğinde bu söylenebilir hale gelir. Aynı şekilde insan

9 Bu bakımdan Fransız *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*, en azından adı ile, tür olarak insan ve yurttaş olarak insan ayrımına dayalı bir metin olarak kabul edilebilir.

10 Yavral Gedik 1999

haklarının İslami olarak temellendirilmesi, de buna dâhildir. Bu çerçeveden bakıldığında, İslamiyet'te bilinçli olarak yasaklanmamış olarak varlığını sürdüren ancak peygamberin hadis ve uygulamalarında bir tür gönüllü vazgeçiş olarak bulunabilecek kölelik de insan haklarının çerçevesine dâhil edilebilir hale gelmektedir.

Evrensel bildirgedeki ilkeler insanların nasıl muamele görmeleri gerektiğine ilişkin talepleri dile getiren normlardır. İnsan haklarının evrensel ilkeler olup olmadığı, ya da hangi hakların insan hakları olduğu insan hakları kavramının nasıl içeriklendirildiğiyle ilgilidir. İnsan haklarının herkes için her yerde, her zaman korunması gerektiği, insan hakları ilkeleri olarak dile getirdiğimiz normların bilgilisel temeline dayanır. Bu normların dayanağı ise insan kavramıdır. Ama hangi insan? Bu nedenle insan hakları kavramının temelinde hangi insan kavramının bulunduğu, bu kavramın nasıl kavramlaştırıldığı büyük önem taşımaktadır. Kavram içeriklendirilme biçimi bu hakların evrensel ilkeler olarak görülmesini sağlayabileceği gibi, bu hakların sadece belli bir kültüre ait değerler olarak kabul edilmesine de götürebilir.

Bu söylenenleri daha açık kılmak için Bildirge'de yer alan kimi maddeleri ele almak yeterlidir¹¹.

Madde 2

İnsan olan “Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir.”

Madde 3

İnsan olan “Herkesin yaşama hakkı ile kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır

Madde 4

İnsan olan “Hiç kimse, kölelik ya da kulluk altında tutulamaz; her türden kölelik ve köle ticareti yasaktır”.

Madde 5

İnsan olan “Hiç kimseye işkence ya da zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulanamaz”.

Madde 6

İnsan olan “Herkesin, nerede olursa olsun, yasa önünde bir kişi olarak tanınma hakkı vardır.”

Bildirge'nin 2., 3., 4., 5., 6. maddelerinde **tür olarak insandan** söz edilmektedir.

Oysa hemen 7. ve 8. maddeler “insan” kavramının ikinci imlemi olarak “yurttaş”a-“bi-

11 Her maddenin başına “İnsan olan” vurgusu tarafımdan eklenmiştir. T.K.

reye" odaklanmaktadır. Bu maddelerde insan sözcüğü ile kast edilen şey, bir "yurttaş"- "birey" olarak insandır.

Madde 7

Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit korunmaya hakkı vardır. Herkes, bu Bildirgeye aykırı herhangi bir ayrımcılığa ve ayrımcı kışkırtmalara karşı eşit korunma hakkına sahiptir.

Madde 8

Herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını ihlal eden eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yolundan yararlanma hakkı vardır.

Yaşama hakkının tarih dışı olduğu düşünülürse ve anayasa denilen ilkeler bütünü insanlık tarihindeki tarihsel başlangıcı göz önünde bulundurulduğunda, hemen daha ilk başta yurttaş ve tür olarak insan kavramlarının birbirinden ayrılmadığı görülmektedir.

Buna karşılık 12. madde kişi olarak insan haklarının korunmasını talep etmektedir

Madde 12:

Hiç kimsenin özel yaşamına, ailesine, evine ya da yazışmasına keyfi olarak karışılmaz, onuruna ve adına saldırılamaz. Herkesin, bu gibi müdahale ya da saldırılara karşı yasa tarafından korunma hakkı vardır.

Oysa Madde 12 yine kişi olarak insan kavramının doğal bir sonucudur. Bildirge bu insan kavramı hakkındaki bu müphemliğe dayalı muğlaklık nedeniyle net değildir. Bildirge hukuksal metinlerin sahip olması beklenen "tek anlamlılığı", tam da bildirgenin yöneldiği insan hakkındaki belirsizlikler nedeniyle kaybetmiştir. Aristoteles'in Nikomakhos'ta öğrettiği gibi tarihsel olarak karşımıza çıkan şeylerin değeri ile tarih dışı olanın değeri hakkındaki temellendirme birbirinden farklıdır.

Milne (1979) neredeyse bu bildiride savunulan görüşleri savunmaktadır. Ona göre *Evrensel Bildirge*de bir paradoks vardır: *Bildirge* iddia ettiği gibi insanların hasbelkader yaşamakta oldukları bazı sosyal ve siyasî düzenlerden bağımsız, sadece insan olmaları nedeniyle sahip oldukları hakları değil; belirli bir tür sosyal düzenin, yani liberal, demokratik ve endüstri toplumunun değerlerini ve kurumlarını varsayan hakların detaylı bir listesini ilân ediyor¹². Bu paradoksu çözenin bir yolu, insan haklarını evrensel ahlâkî haklar olarak görmek ve bu hakları yoruma açık soyut ilkeler olarak formüle etmektir. Ancak o zaman bu haklar her zaman ve her yerde uygulama alanı bulabilecek ve insan haklarının kendi değer kurumlarına uygun olmadığını söyleyen ülkeler için de –özellikle de Üçüncü Dünya ülkeleri için de– anlamlı hale gelebilecektir¹³.

Benzeri çalışma Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Yaklaşımlar –V Sempozyumunda Prof.

¹² Milne 1979: 33

¹³ Milne 1979: 38

Dr. Ali Şafak Balı tarafından "Hangi 'İnsan'ın Hakları" başlıklı bir bildiri olarak sunulmuştur. Ne ki, adı geçen çalışmada Prof. Dr. Balı, probleme doğru bir şekilde işaret etmekle birlikte, sorunu Evrensel Bildirge'deki insan idesiyle ilgisinde ele almamıştır. Dolayısıyla Prof. Dr. Balı'nın bildirisi, başkaca önemli sorunlara temas etmekle birlikte bu bildiride ele alınan sorunu çözmekten uzak kalmaktadır.

İnsan hakları alanındaki kök-metin olan Evrensel Bildirge'deki insan idesinin muğlaklığı günümüzün reel siyasi oluşumlarında "insan hakları"nda bir enflasyona yol açmakta, ayrıca belgelerin kendi içlerinde ve birbirleriyle çelişen, birbirlerinin korunmasını engelleyen insan haklarıyla karşılaşmamıza neden olmaktadır. Belgelerde karşılaştığımız bir diğer sorun da başka türden normların korunması için temel insan haklarının sınırlandırılması, temel olmayan hakların sınırlandırılmaya tabi tutulmaması ve hepsinin insan hakları olarak kabul edilmesi ve bunun sonucu olarak insan hakları adına çıkarları koruma girişimlerini kolaylaştırmasıdır¹⁴. Bildirgede tür olarak insan, birey olarak insan ve kişi olarak insan ayrımları bilinçli olarak yapılmadığından, bildirge bir tür haklar karmaşası yaratmaktadır. Bu karmaşa yine felsefeciler eliyle çözülmeye çalışılsa da, siyaset kurumu bu kavram boşluğundan kavram kargaşasından kolayca yararlanmaktadır. Sorunun çözümü insan hakları evrensel bildirgesine temel olan insan kavramının üç farklı anlamda ele alınması ve bildirgenin bu kavramlar ışığında yeniden inşa edilmesidir.

Kaldı ki, insan hakları evrensel bildirgesinde önemli olan hakların evrenselliği meselesi de değildir. Önemli olan hakların, birer norm olarak nereye temellendiği ya da nereden türetildiğidir. İnsanın tarihsel başarılarından türetilmiş olan şey ile, insanın tarih dışı yanından türetilmiş olan normları aynı kefeye koymamak meselesidir bu.

Birey olarak insanın hakları tarihsel koşullarda belirlenmiş, insan başarıları olarak tarihsel süreçlerde karşımıza çıkmış haklardır. Buna karşılık Taşıyıcısı tür olarak insan olan haklar tarihin bir noktasında hak olarak tanınmış olmaları söz konusudur. Böylesi haklar insana verilmeyecekleri gibi, insandan alınamazlar da. Çünkü bu hakların olmadığı yerde insan da yoktur. Birey olarak insana ait olarak insan hakları ise, insan türüne ve kişi olarak insana özgü hakların destekleyicisi, insana verilen değerlerin göstergesi olan haklardır. Böylelikle insana verilen değerlerin belirli bir devletteki görünümü olarak, adına üçüncü kuşak haklar da denen bu haklar "çifte standart" konusu da olabilirler. Bu haklara ilişkin olarak çelişkili yaklaşım ve uygulamalar söz konusu olabilir demektir bu.

¹⁴ Kuçuradi 1995: 4

KAYNAKÇA

- *Aristoteles, Metafizik 2012, (Çev: Prof.Dr. Ahmet Arslan), Sosyal Yayınları, İstanbul,*
- *Bali, Ali Şafak (2010) , Hangi “İnsan”ın Hakları?, İstanbul Barosu – HFSA, Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar – V Sempozyumu, 13-17 Eylül, İstanbul*
- *Milne, A.J.M. 1979 “The Idea of Human Rights: A Critical Inquiry” F.E. Dowrick (Ed.), Human Rights-Problems, Perspectives and Texts, Westmead, Farnborough, Hants: Saxon House, 23-40.*
- *Lindholm, Tore. 1992 “Article 1-A New Beginning” A. Eide et.all (Ed.) The universal Declaration of Human Rights A Commentary, Drammen: Scandanian University Press, 31-54*
- *Habermas, Jurgen. 1999 “Meşruiyet Dayanağı Olarak İnsan Hakları”, Birikim, 118: 62-68*
- *Hammarberg, Thomas 1994 “A Question of Principle” R. Reoch (Ed.), Human Rights-The New Consensus, London: Regency Press, 23-25*
- *Kuçuradi, Ioanna, (1995) The Idea and the Documents of Human Rights Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.*
- *Kuçuradi, Ioanna, (1996) İnsan Haklarının Felsefi Temelleri Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.*
- *Kuçuradi: Ioanna, (1999) “İnsan Hakları Düşüncesinin Işığında İnsan Hakları Belgeleri” H. Yazıcı (Yay. Haz.), İnsan Haklarının Gelişimi, Ankara*
- *Yavlal-Gedik, Nermin, Felsefe Açısından Temel İnsan Hakları Belgeleri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1999 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*